

**ვაჟა-ფშაველას მსოფლმხედველობა
ქართული ენის საკითხებზე**

**Vazha-Pshavela's Worldview
on Questions of the Georgian Language**

დალი ბეთხოშვილი

სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველო, ახალციხე

Dali Betkhoshvili

Samtskhe-Javakheti State University

Georgia, Akhaltsikhe

აბსტრაქტი

ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში გამოკვეთილი ადგილი უჭირავს მე-19 საუკუნის უდიდეს შემოქმედს ვაჟა-ფშაველას, რომელმაც არ დატოვა არცერთი საკითხი, რომლის შესახებაც საკუთარი ფილოსოფიური ხედვები არ ჰქონდეს გამოთქმული. ვაჟა-ფშაველას ნააზრევმა აღბეჭდა ეპოქის სულისკვეთება და მისი უდიდესი თვალსაზრისები მიაწოდა შემდეგ თაობებს.

ვაჟა-ფშაველას მდიდარ შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი განეკუთვნება მის მოსაზრებებს ქართული ენის სიწმინდის, მისი მნიშვნელობისა და ღირებულების შესახებ მსოფლიო სააზროვნო სივრცეში. ქართული ენა მწერლისთვის განსაკუთრებული ფენომენია, რომლის მეშვეობითაც გამოიხატება ერის ეროვნული ცნობიერება, გადმოიცემა ქართველი ერის ეროვნული იდენტობა და განსაკუთრებულობა. ამავე დროს, აღსანიშნავია, რომ ვაჟა-ფშაველას შეხედულებები ქართული ენისადმი, მისი დამოკიდებულება ქართული ენის ფენომენისადმი განსაკუთრებულია, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ენის განვითარება არა მარტო წმინდა ლიტერატურულ გზაზე სვლით მიიღწევა, არამედ მის განვითარებას სრულყოფს დიალექტური მეტყველების ენობრივი ფორმების შენარჩუნებაც, თუ გვინდა ენის განვითარება წინ წავიდეს და ერის იდენტობა არ დაიკარგოს.

ვაჟა-ფშაველა თავისი შემოქმედებით ცდილობდა სალიტერატურო ენის გვერდით გამოეყენებინა ფშაური დიალექტიც, რომელიც ქართულ ენას ამდიდრებდა და მეტად აშინაარსიანებდა. მას მიაჩნდა, რომ ფშაური კილოს გამოყენება დასტურია იმისა, რომ მთის ენა შეურეველი და წმინდა იყო ერთიანი ეროვნული ენის ფარგლებში, მან შემოინახა ნამდვილი ქართული სული. პოეტს ერთხელ განუცხადებია: „ბარელნო, ნამდვილი ქართული ვერ გაგიგიათ“. იგი მხატვრულ აზროვნებაში მხოლოდ შოთა რუსთაველისა და დავით გურამიშვილის სალიტერატურო ენას მიიჩნევდა სანიმუშოდ. ვაჟას სიტყვით, ხალხი, ერი დედა ენისა, ბაღებს და ზრდის

ენას, როგორც დედა შვილსა. ყოველი ეთნოგრაფი და საერო მწერალი მოვალეა, ყველა საყურადღებო ხალხური სიტყვა ან ფორმა გააცნოს სალიტერატურო ენას. თუ ეს სიტყვა და ფორმა შეეფერება ენის ხასიათს, ამით არაფერი დაშავდება.

უმთავრესი მიზეზი ვაჟას შეუცნობლობისა თვით ვაჟას პოეტური ენა იყო. ამიტომ მას ენას უწუნებდნენ და კრიტიკაც ამ „ნაკლზე“ მიუთითებდა. ვაჟამ თავისი შეხედულება და ურყევი პოზიცია კუთხური სამეტყველო ენის გამოყენების თაობაზე არაერთხელ გამოხატა. ვაჟა-ფშაველას ნააზრევში ენის საკითხთან მიმართებით ის აზრი იკვეთება, რომ ერთიან ენობრივ ქსოვილში ძვეს განსაკუთრებული სამყარო, რომელი მოიცავს ერის ისტორიულ მეხსიერებას და იგი კულტურის უდიდესი მონაპოვარია.

თემა აქტუალურია და დიდი თეორიული და პრაქტიკული ღირებულების მომცველი, რამდენადაც ვაჟა-ფშაველას ნააზრევი ქართული ენის საკითხებზე ნაკლებადაა შესწავლილი და გამოკვლევას საჭიროებს მის წერილებში წამოჭრილი პრობლემის არსისა და დანიშნულების თვალსაზრისით. ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტურ წერილებში ასახული ქართული ენის საკითხი არა მარტო ვაჟა-ფშაველას ეპოქაში, არამედ თანამედროვე ეტაპზეც არ კარგავს აქტუალობას; საჭიროა მისი ხელახლა გაცოცხლება, ახლებური თვალით შეხედვა და გაანალიზება. პრობლემა, რა თქმა უნდა, პირველ რიგში, ერთიან ეროვნულ ჭრილშია გასააზრებელი, შემდეგ კი მთლიანი გლობალური კონტექსტითაცაა გასათვალისწინებელი. თემის სიახლეც და წამოჭრილი საკითხის კვლევის მიზანიც სწორედ აღნიშნულის მოგვარებაში მდგომარეობს.

საკვანძო სიტყვები: ვაჟა-ფშაველა, ქართული ენა, ფშაური მეტყველება, ეროვნული ცნობიერება.

ABSTRACT

A distinguished place in Georgian artistic thought belongs to the greatest creative figure of the nineteenth century, Vazha-Pshavela, who left untouched not a single question on which he did not express his own philosophical views. Vazha-Pshavela's thought captured the spirit of his era and conveyed his particular perspectives to the generations that followed.

Within Vazha-Pshavela's rich body of work, an important place belongs to his views on the purity of the Georgian language and on its significance and value within the world's intellectual space. For the writer, the Georgian language is an extraordinary phenomenon, through which the national consciousness of the nation is expressed, and through which the national identity and distinctiveness of the Georgian people are conveyed. At the same time, it is worth noting that Vazha-Pshavela's views on the Georgian language, and his attitude toward the phenomenon of the Georgian language, are distinctive in that, for him, the development of the language is achieved not solely through purely literary means, but is also perfected through the preservation of the linguistic forms of dialectal speech – provided we wish the development of the language to move forward without the identity of the nation being lost.

Through his creative work, Vazha-Pshavela sought to employ the Pshavian dialect alongside the literary language, since it enriched the Georgian language and rendered it more substantive in meaning. He held that the use of the Pshavian dialect was proof that the language of the mountains had remained unmixed and pure within the framework of the unified national language, and that it had preserved the genuine Georgian spirit. The poet is said to have once declared: „You lowlanders have never truly understood Georgian“. In artistic thought, he regarded only the literary language of Shota Rustaveli and David Guramishvili as exemplary. In Vazha's words, the people – the nation, as the mother of the language – bear and raise the language as a mother raises her child. Every ethnographer and secular writer is duty-bound to introduce to the literary language every notable folk word or form. If such a word or form suits the character of the language, no harm whatsoever is done by this.

The principal reason Vazha went unrecognized in his own time lay in his poetic language itself. For this reason his language was found fault with, and criticism pointed to this very „flaw“. Vazha expressed his view and his unwavering position on the use of regional spoken language on more than one occasion. In Vazha-Pshavela's thoughts on questions of language, the idea emerges that within the unified linguistic fabric lies a distinctive world, one that encompasses the historical memory of the nation and that constitutes one of culture's greatest achievements.

The topic is of current relevance and carries substantial theoretical and practical value, insofar as Vazha-Pshavela's thought on questions of the Georgian language has been little studied and requires investigation with respect to the essence and purpose of the problem raised in his writings. The question of the Georgian language reflected in Vazha-Pshavela's publicistic writings has lost none of its relevance, whether in Vazha-Pshavela's own era or at the present stage; it requires renewed engagement, a fresh perspective, and analysis. The problem, naturally, must first be considered within a unified national framework, and thereafter also taken into account within the broader global context. Both the novelty of the topic and the aim of the research undertaken lie precisely in addressing this task.

Keywords: Vazha-Pshavela, Georgian language, Pshavian speech, national consciousness.

შესავალი

ვაჟა-ფშაველას მხატვრული ნააზრევია ქართული ენის საკითხზე წერილების მიხედვით ნაკლებადაა შესწავლილი და კვლევის დონეზე გაანალიზებული, ამიტომ საჭიროდ მივიჩნიეთ აღნიშნულის სიღრმისეულად შესწავლა, ქართული ენის შესახებ მწერლის ნააზრევის ახლებური ხედვით წაკითხვა, რადგან პრობლემური საკითხია ყოველ ეპოქაში და დიდი აქტუალობით გამოირჩევა. მწერლის მძიმე ცხოვრებისეული რეალობა ისეთ დაფარულ შრეებს მოიცავს, რომელთა გამომზეურების გარეშე ვერ შეიცნობა ის მთავარი არსი, რომელიც კვებავს მათში განხორციელებულ მთავარ სათქმელს. წარმოდგენილი სტატიის მიზანია ნათლად გამოიკვეთოს პრობლემის არსი, მისი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა, რაც ერთიანი ეროვნული და გლობალური კონტექსტის გათვალისწინებითაა

შესაძლებელი. ნაშრომში გაანალიზებული საკითხები ყველა ეპოქის კუთვნილებას წარმოადგენს და აქტუალურია.

ქართული ენის საკითხის გააზრება, მწერლის შემოქმედების საფუძველზე, წარმოდგენილია მეცნიერ-მკვლევართა ნაშრომებში, კერძოდ, აღნიშნულს გარკვეული ადგილი ეთმობა გ. ქიქოძის, ვ. კოტეტიშვილის, მიხ. ზანდუკელის, გ. ასათიანის, ლ. ბებურიშვილის, ი. რატიანის, გ. ხორნაშულის, ა. არაბულის, გ. არაბულის, თ. ჩხენკელის, გრ. კიკნაძის და სხვათა შრომებში. აგრეთვე ახლებური ხედვით აღსანიშნავია შემდეგი კვლევები: ი. ევგენიძე, ლ. მინაშვილი, ქართული ლიტერატურა, II (XIX საუკუნე), თბ., 2013; ი. რატიანი, ვაჟა-ფშაველა, 150, ჟურნ. „საჯანი“, 12, 2011; ნ. სეფიაშვილი, ვაჟა-ფშაველა ორი ეპოქის მიჯნაზე, სადისერტაციო ნაშრომში: ქართული ლიტერატურის ძირითადი ტენდენციები 1890-იან – 1900-იან წლებში, 2011; ლ. ბებურიშვილი, ვაჟა-ფშაველას პუბლიცისტიკა თანამედროვეობის კონტექსტში, თბ., 2022 და სხვ.

კვლევის მეთოდები

კვლევის განხორციელებისთვის ნაშრომში გამოყენებულია პრობლემაზე დაფუძნებული კვლევა, ისტორიულ-ლიტერატურული, ჰერმენევტიკული და ანალიტიკური კვლევის და შედარებითი ანალიზის მეთოდები, რომელთა მეშვეობით დამუშავდა ვაჟა-ფშაველას შეხედულებანი გარკვეულ პრობლემებზე დასახელებული წერილების მიხედვით, რათა გამოიკვეთოს ნააზრევნი და დასკვნები კვლევის შესახებ, საკითხი გააზრებულ უნდა იქნას ერთიან ეროვნულ ჭრილში თანამედროვე პრობლემების კონტექსტის გათვალისწინებით, რომელიც ხელს შეუწყობს საკითხის უკეთ წარმოჩენას და შედეგების ჩამოყალიბებას.

მსჯელობა

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ მწერლობაში ქართველმა 60-იანელებმა დიდი როლი ითამაშეს პრობლემების წინ წამოწევისა და გადაჭრის თვალსაზრისით... „მამათა“ და „შვილთა“ შორის კამათი არსებითად ორ საწინააღმდეგო იდეურ-სოციალური ტენდენციის ბრძოლის გამოხატულებას წარმოადგენდა. „მამათა“ და „შვილთა“ დაპირისპირების მთავარ საბაზად დასაწყისში უმთავრესად ენის საკითხი იქცა... ქართველმა თერგდალეულებმა კონსერვატიული ლიტერატორების არქაულ სტილს დაუპირისპირეს ახალი დემოკრატიული ქართული სალიტერატურო ენა. მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან იწყება ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ახალი ეტაპი. ამ დროიდან ახალი ქართული სალიტერატურო ენა არქაისტული სტილის წინააღმდეგ ბრძოლაში კიდევ უფრო მდიდრდება და მრავალფეროვანი ხდება... გამოჩენილი ქართველი მწერლების თბზულებანი, მათი პუბლიცისტური და მხატვრული შემოქმედება ნათლად ადასტურებს, თუ რა მაღალ საფეხურს მიაღწია მაშინ ქართულმა მხატვრულმა სიტყვამ“ (ბარამიძე... 1974: 19).

ქართველი მწერლები თანამედროვე ლიტერატურული ენის ნორმების დადგენისას ეყრდნობოდნენ როგორც ძველ ქართულ ენას და ხალხური მეტყველების ენობრივ საშუალებებს, ასევე, რა თქმა უნდა, თანადროული ეპოქის მნიშვნელოვან ლექსიკას. ილიასა და აკაკის ნააზრევმა მთელი

წანამდვრები და საფუძვლები მოამზადა ქართული ენის განვითარებას. „ილია ჭავჭავაძემ, აკაკი წერეთელთან ერთად, ლიტერატურული ენა ხალხური მეტყველების ცხოველყოფილ წყაროს დაუკავშირა...“ (ბარამიძე... 1974: 20).

ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში გამოკვეთილი ადგილი უჭირავს მე-19 საუკუნის უდიდეს შემოქმედს ვაჟა-ფშაველას, რომელმაც არ დატოვა არც ერთი საკითხი, რომლის შესახებაც საკუთარი ფილოსოფიური ხედვა არ ჰქონდეს გამოთქმული. ვაჟა-ფშაველას ნააზრევმა აღბეჭდა ეპოქის სულისკვეთება და მისეული თვალსაზრისები მიაწოდა შემდეგ თაობებს. მწერლის შეხედულებები გადასწვდა მთელ სამყაროს, მასში არსებულ პრობლემებს, სამყაროს მთავარი არსების – ადამიანის ცხოვრებასთან დაკავშირებულ არაერთ საკითხს, არა მარტო ეროვნულ ჩარჩოებში მოქცეულს, არამედ მსოფლიო გლობალური კონტექსტის გათვალისწინებითაც გაიაზრა ყოველი პრობლემა და თავისი საფუძვლიანი მოსაზრებებიც გამოთქვა საკუთარი ნაწერების მეშვეობით, რომელიც უხვადაა მოცემული მის შემოქმედებაში.

„ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება რთული და მრავალპლანიანია. გამომდინარე მისი სირთულიდან, ის სხვადასხვა დროს განსხვავებულად აღიქმებოდა ქართულ სალიტერატურო კრიტიკასა და ლიტერატურათმცოდნეობაში. ყველა კრიტიკოსი თუ მკვლევარი ერთმანეთისგან განსხვავებულ ინტერპრეტაციას აძლევდა ვაჟას შემოქმედებას. ზოგი თუ დიდ პოეტად მიიჩნევდა მას, მავანი ჩამორჩენილს უწოდებდა. ეს ვაჟა-ფშაველას კუთხური დიალექტისა და არქაიზმების გამო ხდებოდა. ამავე დროს განსაკუთრებულ როლს თამაშობდა ის ბარისათვის უცნობი და სპეციფიკური სამყარო, რომელსაც ვაჟა-ფშაველა ასახავდა, ანუ ამ შემთხვევაში აქცენტირება შემოქმედის გრძნობათა სიღრმეზე, მის შინაგან პოეტურ მრწამსზე, თხზულებათა კონცეფციურ არსზე კი არ კეთდებოდა, არამედ – გარეგნულ ელემენტებზე, ასახვის ობიექტსა და გარემოზე“ (გელიტაშვილი 2014: 85).

ბ. ჯორბენაძის აზრით, „ყოველი ცოცხალი ენა იცვლება. შეუძლებელია, რომ ენა ფუნქციონირებდეს და მასთან ერთად არ იცვლებოდეს დროთა მანძილზე. ეს ცვლილება ენის ტერიტორიული გავრცელების სხვადასხვა რეგიონში სხვადასხვა ინტენსივობითა და ნაირსახეობით ხდება“ (ჯორბენაძე 1989: 27).

ვაჟა-ფშაველას მდიდარ შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი განეკუთვნება მის მოსაზრებებს ქართული ენის სიწმინდის, მისი მნიშვნელობისა და ღირებულების შესახებ, რომელიც აქტუალურია არა მარტო ეროვნულ, არამედ მსოფლიო სააზროვნო სივრცეში. ქართული ენა მწერლისთვის განსაკუთრებული ფენომენი და მესიტყვია, რომლის მეშვეობითაც გამოიხატება ერის ეროვნული ცნობიერების კოდი, გადმოიცემა ქართველი ერის ეროვნული იდენტობა და განსაკუთრებულობა. ამავე დროს, აღსანიშნავია, რომ ვაჟა-ფშაველას შეხედულებები ქართული ენისადმი, მისი დამოკიდებულება ქართული ენის ფენომენისადმი განსაკუთრებულია, რაც გამოიხატება იმაში, რომ ენის განვითარება არა მარტო წმინდა ლიტერატურულ გზაზე სვლით მიიღწევა, არამედ

მის განვითარებას სრულყოფს დიალექტური, კუთხური მეტყველების ენობრივი ფორმების შენარჩუნებაც, თუ გვინდა ენის განვითარება წინ წავიდეს და ერის იდენტობა არ ჩაიკარგოს საუკუნეთა ლაბირინთებში.

ზემოაღნიშნული თვალსაზრისით, ამჯერად უნდა გამოვყოთ ვაჟა-ფშაველასა და აკაკი წერეთლის „პაექრობა“ ქართული ენის შესახებ შემდეგი ლექსების მიხედვით: აკაკის ლექსი „ვაჟა-ფშაველას“ (დაწ. 1913 წ.), ვაჟა-ფშაველას ლექსები „აკაკის საიუბილეოდ“ (დაწ. 1908 წ.) და „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“; აგრეთვე პუბლიცისტური წერილები: „ნიჭიერი მწერალი“, „ენა“, „ჩემი წუთისოფელი“, „მცირე შენიშვნა“ („პასუხად მირიანაშვილისა“, 1888), „მცირე შენიშვნა“ (1910). ვაჟა-ფშაველას მხატვრულ ნააზრევში ჩანს ის განცდა, რასაც ავტორი ხედავდა და განსჯიდა, რაც ეპოქას აწუხებდა და ამ პრობლემების გზების ძიების პროცესი მოაზროვნისათვის დღის წესრიგში იდგა მუდამ. ვაჟა-ფშაველასა და აკაკი წერეთელს შორის კამათი ქართული ენის საკითხებზე დაიწყო მაშინ, როდესაც აკაკიმ გამოთქვა თავისი აზრი ვაჟას მხატვრული ენის შესახებ ლექსში „ენას გიწუნებ ფშაველო“, სადაც ავტორი ვაჟას უწუნებს მისთვის ჩვეული ფშაური კუთხური ენობრივი ლექსიკის გამოყენებას, რადგან, აკაკის შეხედულებით, სალიტერატურო ენის გვერდით კუთხური სამეტყველო ენით სათქმელის გამოხატვა ზიანს აყენებს წმინდა ქართულს და ამიტომ უწუნებს ფშაური ლექსიკით საუბარს.

„მწერლისთვის საკუთარი „ენა“, სტილური ფიზიონომია, ვაჟას გაგებით, აუცილებელია, მაგრამ იგი ერთადერთი თვისება როდია ნიჭიერი მწერლისა. ეს, ასე ვთქვათ, გარეგანი ნიშნებია მწერლის ნიჭისა, ხოლო შინაგანი ღირსება კი არა, თუ რა მოვლენანი გაუხდია მას თავის მწერლობის საგნად და რა ღირებულებისაა ეს მოვლენანი. ყოველი ეს კი დამოკიდებულია იმაზე, თუ მწერალი რამდენად ღრმადაა ჩახედული ცხოვრებაში“ (ბარამიძე... 1974: 584-585).

„მე არც ერთ კილოს არ ვწუნობ, თუა ქართულის გვარისაო“, – აცხადებს ვაჟა ლექსში „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“. პოეტს შეგნებული ჰქონდა, რომ მწერალს უფლება არა აქვს სალიტერატურო ენაში მიუღებელი ფორმების დანერგვისა. მწერალს არ შეუძლია სავალდებულო გახადოს რომელიმე სიტყვა ან ფორმა, იმის ნებას კი ვერავინ წაართმევს, რომ მწერლობამ მაინც არ გააცნოს, როგორც სამეცნიერო, საეთნოგრაფო საგანი. სუფიქსები ბარელ ქართველს არ უყვარს, ფშაურში კი იხმარება, როგორც მაგალითად, „იკ“, „ელ“ და სხვ. (ბარამიძე... 1974: 584).

გურამ ასათიანის აღნიშვნით, „ვაჟა-ფშაველამ თავისი საკუთარი კილო შემოიტანა ქართულ პოეზიაში. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს არა დიალექტური ფორმები პოეტის ენისა, არამედ მისი პოეზიის ინტონაციური თავისებურებანი, ამ სიტყვის ფართო გაგებით“ (ასათიანი 2002: 183).

ვაჟა-ფშაველა პუბლიცისტურ წერილში „ენა“ (მცირე შენიშვნა) (დაწ. 1901 წ.) მსჯელობს საზოგადოებასა და გაზეთებში გამოთქმულ სამდურავზე ქართული ენის შესახებ და მიაჩნია, რომ ამ სამდურავს შეიძლება გამოეძეხნოს თავისი საფუძველი, კერძოდ, ყველა ქართველს სწავლა უცხოეთში აქვს მიღებული და უცხო ენაზე დაწერილი წიგნებით აქვს გონება გავარჯიშებული, ამიტომ შედეგად შესაბამისი იქნება, ქართულ ენაზე აზროვნება ნაკლები იქნება. მწერლის აზრით, „... ეს არაა საკვირველი, არამედ ისა, ქართულად ვფიქრობდეთ და ქართულად ისე ვწერდეთ...

ჩვენი გამოჩენილი და გამოუჩენელი მწერლები ერთობლივ უცხო მწერლობით არიან ნაკვებნი, მაგრამ ყველასთვის ერთნაირად საზარალო არ ყოფილა ეს ამბავი, ზოგისთვის ძალიან ღრმად დაუსვამს დადი, მეორისთვის ნაკლებად... ამიტომ არ შეგვიძლიან ყველა ჩვენს მწერლებს ენის უცოდინარობა ვუკიჟინოთ. თუმცა ისეთი მწერლებიც გვგვპოვება, რომ ორმოცი წელია ჰმოღვაწეობენ, ორმოცი წელია, რაც სწერენ ქართულად, და დღესამომდე ვერ მიუგნიათ ქართულის ენისათვის“ (ვაჟა-ფშაველა 1961: 159).

ვაჟა-ფშაველა თელავის სასულიერო სასწავლებელში სწავლის პერიოდს იხსენებს და ჩივის: „...ექვსი წლის ჩემი თელავში ყოფნის დროს სწავლის ნაყოფად ჩათვლება რამდენიმე რუსულ-ბერძნულ-ლათინური ფრაზა, – ქართულს ვინ გვაღირებდა...“ /„ჩემი წუთისოფელი“/ (ვაჟა-ფშაველა 1961: 437).

ვაჟა-ფშაველა საყურადღებო მოსაზრებებს გამოთქვამს ენის სწავლების, მისი საფუძვლიანი ცოდნის თაობაზე და აღნიშნავს, რომ ენის ცოდნა მარტო ის კი არ არის, სიტყვები წარმოთქვა და ერთმანეთს უბრალოდ დააკავშირო, არამედ „ამისათვის საჭიროა ენის სულისა და გულის შეგნება; ამ შეგნებისათვის კი საჭიროა ის ღირსება და მაღლი, რომ თვით მწერალს უცემდეს ქართულად გული და მაჯა... უსათუოდ საუკეთესო მგოსანი ენის მცოდნედაც უნდა მივიღოთ რისთვის? მისთვის, რომ ერი უპირველეს ყოვლისა დედაა ენისა...“ (იქვე: 159).

ვაჟა გამოთქვამს გულისწყენას ზოგიერთი მწერლის მხრიდან სამდურავზე, რომ დაძველებული, უვარგისი ფორმები მწერლობაში ნუ შემოაქვთო, მაგრამ ასეთი საუბრები უმეცრების გამოხატულებაა. „...არა მგონია შეედრებოდეს ერთი საგანი მეორეს, ისე როგორც მდინარე და ენა. რითი ჰგავს ენა მდინარეს? იმითი, რომ რაც ერთხელ მდინარეს გემო და თვისება მიუღია, თუ ხელოვნურად არ მოსტაცე, არ წაართვი, იგი თავისთავად არასოდეს არ დაჰკარგავს; მიმდინარეობს იმ ჟამთა ამ ჟამამდე დაუდგრომელად, მისი შეჩერება, დაგუბება, ცოტა ხნობით თუ შეიძლება, ხოლო სამუდამოდ კი არასოდეს...“ (იქვე: 159-160).

ვაჟა-ფშაველას შეხედულებით, ენა მდინარის მსგავსად, სათავეში იმღვრევა და არა ბოლოში... „თუ ზოგიერთების ხელში იგი თავის ხასიათს ვერ იჩენს, ეს იმათი ბრალია, ვინც მას ამღვრევს უწმინდურებისა და ნაგავ-ნუგავის ჩაყრით, ვისაც ჰსურს ამ მდინარის წყალი იგემოს და დააფასოს იგი, ბოლოში, სადაც მღვრიე მოდის, კი არ ამოჰკრეფს, არამედ სათავეს მიჰმართავს. სათავე ენისა, ვჰგონებ, ყველამ კარგად იცის, სად არის, ან რა არის... ეს სათავე ენისა გახლავთ ძველთა ნიჭიერ მწერალთა ნაწარმოებნი, ის ქართული თემები, სადაც დღევანდლამდე შენახულა შეუზღალავად, უმწიკვლოდ ქართული ენა“... ენის მაგალითად ვაჟას მოჰყავს ორი მწერალი – შოთა რუსთველი და დავით გურამიშვილი, ხოლო შეურევენელი ენის მქადაგებლად მთიელთ ასახელებს: „...გაურყვნელის ენით მესაუბრედ კიდევ მთიელნი, რომლებთანაც მე მაქვს დამოკიდებულება, და ამ გაკიცხულის ფორმებსაც იმათგან ვიძენ... შემოტანა მრავლის ფორმებისა, თუ კი სადმე მოგვეპოვება, კაი ნიშანი მგონია, ხოლო ფორმების გატანა და შემცირება – ერის გალახვად, შეურაცხყოფად, დამცირებად მიმაჩნია“ (ვაჟა-ფშაველა 1961: 160).

ვაჟა-ფშაველა თვითონ სვამს ბევრ კითხვას: „...ვინ არის ნიჭიერი მწერალი? ვინ უნდა ატაროს ეს სახელი და რა ნიშნები უნდა ეტყობოდეს ნიჭიერ მწერალს? პასუხს თვითონვე ეძიებს: „მწერალს, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი „ენა“ უნდა ჰქონდეს, ვინაიდან ენა სახეა მწერლისა, მისი ფიზიონომიაა, ...მწერლის სულია; ენაში იმალება მწერლის ინდივიდუალობა, მისი „მე“... (იქვე: 259). ენაში იკვეთება პატრიოტიზმი, ერის ეროვნული ცნობიერება, მუსიკა, მუზა, გული და გონება ეროვნული სულის მოძრაობაა...

პუბლიცისტურ წერილში „მცირე შენიშვნა“ (პასუხად ბ-ნ, პ.. მირიანაშვილისა, 1988) ვაჟა-ფშაველა ეხმაურება „ივერიის“ №166 (1888 წ.) დაბეჭდილი წერილის „საერო ენა და სათემო კილო“, მის გამოთქმულ ნაკლულევანებზე ამახვილებს ყურადღებას და მიიჩნევს, რომ „ნაკლულევანებაზედ მითითება ხომ საჭიროა და საჭირო, მაგრამ ნაკლულევანებად იმის მიჩნევა, რაც გამოსადეგია, ცოდვა უნდა იყოს. ვინ არის ისეთი გაუგებარი, რომ საერო ლიტერატურის ენის საჭიროება არ ესმოდეს... ენის „გაწმენდაზედ“ არა ჰფიქრობდეს?! ახლანდელი ლიტერატურული ენა ახალია და სიახლის გამო ბევრს ფორმებს, ბევრს სიტყვებს მოკლებული არს. ყველა ეს ფორმები და სიტყვები ხალხშია დამარხული, ხალხი, ერი დედაა ენისა. იგი ჰზადებს და ჰზრდის ენას, როგორც დედა შვილს. ყოველი ეთნოგრაფი და საერო მწერალი მოვალეა ყველა საყურადღებო ხალხური სიტყვა, ან ფორმა გააცნოს ლიტერატურულს ენას, თუ იგი სიტყვა ან ფორმა შეეფერება ენის ხასიათს, იმის ბუნებას. თუ ენა იშვილებს იმ ფორმას, იმ სიტყვას, ხომ კარგი, თუ არა და, არც არაფერი ამითი წახდება“ (ვაჟა-ფშაველა 1961: 55-56).

ვაჟა-ფშაველას დაკვირვებით, ფშაველების სამეტყველო სიტყვები და ფორმები უფრო მისაღებია, რადგან მტრის გავლენა არ ყოფილა და, აქედან გამომდინარე, წმინდაა და მწერლობის ენისათვის მისაღები. ვაჟა ამ საპასუხო წერილში აღნიშნავს, რომ ენის ფესვები წარსულში ძვეს და, რაც ისტორიულად მიიღო ხასიათი თუ ბუნება, ბოლომდე უნდა შერჩეს. მისი მოსაზრებით, ენის განვითარება არ ნიშნავს მისი ბუნებისა და ხასიათის დაკარგვას, პირიქით, ენა საჭიროა გამდიდრდეს ახალი ფორმებით, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ახალი ცნებების, ახალი შინაარსის გამოხატვა. მწერალი ფშაურ სიტყვებში არსებულ გრამატიკულ ფორმებზეც ამახვილებს ყურადღებას, ეს ფორმები კი ქართული ენის გამამდიდრებელი და საერთო ქართულის გამომხატველია.

შემდეგ პუბლიცისტურ წერილში „მცირე შენიშვნა“ (დაწ. 1910 წ.) ვაჟა-ფშაველა აკრიტიკებს ჟურნალ-გაზეთების რუსულ ენაზე გამოცემის საქმეს, რასაც სჩადიან ინტელიგენციის წარმომადგენლები, რომელთაც არც კი უფიქრიათ ღრმად ენის პრობლემაზე... მწერლის აზრით, რუსულ ენაზე წერა-კითხვა ქართული ენის განვითარებას ვერ მოახდენს, ქართული სიტყვების მრავალფეროვნად გამოყენება განავითარებს ენას, მისით მუშაკობაა ქვეყნის წინაშე სამსახური, ღვაწლი, ქვეყნისადმი სიყვარული და ჭირისუფალი.

ვაჟას დაკვირვებით, ბევრი გადადის რუსულ ბანაკში და შორდება საქვეყნო საქმეს, მაგრამ „... ვინც შეჰრჩება ჭირისუფლად ქართულ ჟურნალ-გაზეთობას და სულის სიძლიერე, ხასიათის სიმტკიცე არ აძლევს გაქცევის

ნებას, ის გაძვალტყავებული, მშიერ-ტიტველი ეწევა მწერლის ჰაპანს... „...არ წარმოგიდგენიათ არასდროს, რომ თქვენ, თქვენის უტიფარის მოქმედებით, როგორც დედა-ენას, ისე საუკეთესო ქართველ მოღვაწეთ ჰხოცავთ სისტემატურად?“ (ვაჟა-ფშაველა 1961: 265-266).

აკაკის თხოულებანის (1988 წ.) თანდართულ შენიშვნებსა და კომენტარებში ვკითხულობთ: „აკაკიმ 1899 წელს კირიონისა და გრიგოლ ყიფშიძის მიერ გამოცემულ „სიტყვიერების თეორიაზე“ დაწერილ რეცენზიაში „ბიბლიოგრაფიული შენიშვნა“, უსაყვედურა ვაჟას და მის ძმებს ბაჩანასა და თედო რაზიკაშვილს დიალექტიზმის სიჭარბე მხატვრულ ნაწარმოებებში. კარგა ხნის შემდეგ ვაჟასადმი მიძღვნილ ლექსში აკაკიმ ისევ დაუწუნა დიდ პოეტს ენა, თუმცა იქვე ხაზი გაუსვა თავისი უმცროსი თანამოგალობის ნაწარმოებების უდიდეს მხატვრულ ღირსებას და მათ ავტორს „მარგალიტების მთესველი“ უწოდა. როგორც ცნობილია, ვაჟამ, რომელსაც კონკრეტულად განსაზღვრული შემოქმედებითი კონცეფცია ჰქონდა შემუშავებული, არ მიიღო აკაკის საყვედური, რაც მკაფიოდ გამოხატა ლექსში „დაგვიანებული პასუხი აკაკის“. მიუხედავად ამისა, ვაჟა სიკვდილამდე აკაკის თავყანისმცემელი იყო და რამდენიმე ბრწყინვალე ლექსი უძღვნა დიდ პოეტს. მათ შორის უნდა მოვიხსენიოთ ვაჟას ლექსი „აკაკის საიუბილეოდ“ (დაწ. 1908 წ.), რომლის სულისკვეთება წმინდა ეროვნულია, საქართველოს ჭირით დაავადებული ადამიანის ცრემლია გამოხატული, წყლულების მომშუშებელი ადამიანის სულის ტკივილია გადმოცემული:

„მშობელი ქვეყნის მოზარევ,

უნდა გიმღერო მთურადა.

იმავე ჭირით ვარ სნეული,

რაც შენ გატყვია წყლულადა“ (ვაჟა-ფშაველას ლექსები).

აკაკი წერეთლის ლექსში „ვაჟა-ფშაველას“ (დაწ. 1913 წ.) პოეტი ვაჟას ენას უწუნებს, თუმცა ფშავის კუთხისადმი დიდ პატივისცემას გამოხატავს, ვაჟას დიდი ჭკუისა და გონების მატარებლად მიიჩნევს, რომელმაც ეს კუთხე ისე გამოხატა, რომ მასში დიდი ეროვნული გრძნობა და განცდა ჩააქსოვა. აკაკის შეფასებით, ფშავლის სოფელი წმინდაა, როგორც მაღალი, ღმერთთან მიახლოებული სიწმინდე, სიმყარე, რასაც მეტ საფუძველს აძლევს:

„ენა – მეტყველი სიმართლის,

გულ-მკერდი – ფოლადისაო“ (წერეთელი 1988: 154).

და შორიდან უთვლის მგოსანს, რომ კალამი უმთავრესია, რომელმაც უნდა ასახოს დღევანდელობის სიმართლე, ქვეყნის ჭირ-ვარამი. მართალია, აღნიშნული ლექსით აკაკი ვაჟას ენას უწუნებს, მაგრამ, ჩემი აზრით, აქვე ქვეტექსტებში იკითხება ვაჟას ენის ფენომენის სიძლიერე და განსაკუთრებული მისია მხატვრულ აზროვნებაში, როგორც ეპოქის სულის ამსახველი და ძირითადი სათქმელის გამომხატველი. მოვიტანოთ რამდენიმე სტრიქონი აღნიშნული ლექსიდან:

„ენას გიწუნებ ფშაველო,

მგოსანო მაღალ მთისაო,

თუმც კი გვითესავ მარგალიტს,

მკითხველიც იმას მკისაო!“ (წერეთელი 1988: 154).

აკაკის შეფასებით, ვაჟა-ფშაველას პიროვნება, მისი შემოქმედებითი ღვაწლი ქართული ენის განვითარებაში დიდია და ერისა და ქვეყნისთვის ნაყოფის მიმცემი.

სწორედ აკაკის ლექსის საფუძველზე მოხდა ვაჟას საპასუხო ლექსების დაწერა, რომელშიც ავტორმა მთელი სიყვარულით გამოხატა თავისი შეხედულება როგორც აკაკის მოსაზრების საწინააღმდეგოდ, ასევე, ქართული ენის ერთიანობაზე, მის განუკვეთელობაზე... ვაჟა დაღონებულია იმით, რომ მის ენას ვერ გაუგეს, რაც სახლ-კარის, ქვეყნის დაქცევის ტოლფარდად აქვს წარმოდგენილი, რომელიც სამშობლოს დაღონებას იწვევს. ვაჟა წუხს იმის შესახებ, რომ მშობელს ვერაფერი გააგონა, მარგალიტის ნაცვლად თუკი ყორე ააგო, სამშობლოს აშენება ჰგონია... ვაჟა საყვედურობს აკაკის, რომ თითქოს ფშაველობა სამშობლოს აზიანებს, არადა მთა სამშობლოს თავია, სალი კლდესავით მაგარი და მყარი, მთიელთა სიტყვა კი ერის მგრძნობიარე გულია, ცხოველ ხატად ქცეული. მისი აზრით, დიალექტი თუ არ იქნება გამოყენებული, ეს გამოიწვევს მთისა და ბარის გათიშვას, ერთმანეთისაგან გაუცხოებას, ერთიანი ქართველობის გახლეჩვას. ერთიანობა კი სამშობლოს სიმტკიცე, სალოცავი ხატია; მთის მგოსანი და შემოქმედი ისეთივე მეტყველი, მგრძნობელი და ერის ჭირ-ვარამის თვალის ამხელია, როგორც ბარის მგოსანი.

„...და ენა მთისა სიმტკიცით,
მსგავსია კლდისა სალისა;

...

მაინც წინ მივალ, მაინცა,
არ მეშინიან ბარისა,
გულს მისვენია ხატადა
ენა მთისა და ბარისა“ (ვაჟა-ფშაველას ლექსები).

როგორც ვხედავთ, ვაჟა-ფშაველასთვის ყველა ენა მისაღებია – მთისა და ბარისა, მასშია ჩაქსოვილი „ერთ კილო“ /„თუა ქართველის გვარისა“, ეთაყვანება მის სიტკბოსა და სიმწარესა. ვაჟას მიაჩნია, რომ ნამდვილმა შემოქმედმა უნდა იბრძოლოს სამშობლოს დამამხობლის გამოვლენაზე, სამშობლოს კარის დამკეტავსა და დამაქცეველზე და არა იმაზე, პოეტმა რომელი ენა გამოიყენოს – სალიტერატურო თუ კუთხური, რადგან ვაჟასთვის ორივე ენა წაადგება ნამდვილად ქვეყნისა და ერის წინსვლისა და განვითარების საქმეს.

აკაკის შეხედულების საპირისპიროდ ვაჟა-ფშაველამ ქართული ენის საკითხზე გულმტკიცუნეულად აღნიშნა საკუთარ ლექსში „აკაკის საიუბილეოდ“, სადაც აკაკი „მშობელი ქვეყნის მოზარედ“ მოიხსენია და შეახსენა, რომ იმავე წყლულებით იყო დაავადებული, რითაც თვით იყო აღვსილი: „იმავე ჭირით ვარ სნეული, რაც შენ გატყვია წყლულადა“ (ვაჟა-ფშაველას ლექსები).

ვაჟა თავის ბედს, როგორც მწერლისას, შავბედად, მგლოურად მიიჩნევს, შეიძლება სხვისთვის არმოსაწონი, მაგრამ მტარვალების გამოსავლენად ძლიერ იარაღს ფლობს. ეს იარაღი საქართველოს წყლულების გამოაშკარავებისა და გამოვლენის მძლავრი საშუალებაა.

ვაჟა-ფშაველას აღნიშნულ ლექსში მოჩანს დარდით აღსავსე, ქვეყნის ჭირ-ვარამით სავსე ერის ტკივილებზე მოტირალი, მგლოვიარე,

ცრემლმდინარე პიროვნება, რომელსაც, მართალია, გული ეტკინა ფშაური ენის გამოყენების საჭიროების დაუფასებლობის გამო, მაგრამ აკაკისადმი დიდი პატივისცემა გამოხატა და აღნიშნა, რომ მისნაირი ქართველები არ მოკლებოდეს მის ქვეყანას, დაუფასა სამშობლოსადმი კეთილი მსახურება და ასე დალოცა:

„მადლობელი ვარ გულითა,
შოთაის სულის ლხენამა!
სამშობლოს სამსახურისთვის
ჩანგი გიკურთხოს ზენამა!“ (ვაჟა-ფშაველას ლექსები).

ვაჟა-ფშაველა თავისი შემოქმედებით ცდილობდა სალიტერატურო ენის გვერდით გამოეყენებინა ფშაური დიალექტიც, რომელიც ქართულ ენას ამდიდრებდა და მეტად აშინაარსიანებდა. მას მიაჩნდა, რომ ფშაური კილოს გამოყენება დასტურია იმისა, რომ მთის ენა შეურეველი და წმინდა იყო ერთიანი ეროვნული ენის ფარგლებში; მან შემოინახა ნამდვილი ქართული სული. პოეტს ერთხელ განუცხადებია: „ბარელნო, ნამდვილი ქართული ვერ გაგიგიათ“. იგი მხატვრულ აზროვნებაში მხოლოდ შოთა რუსთველისა და დავით გურამიშვილის სალიტერატურო ენას მიიჩნევდა სანიმუშოდ. ვაჟას სიტყვით, ხალხი, ერი, დედა ენისა, ბადებს და ზრდის ენას, როგორც დედა შვილსა.. ყოველი ეთნოგრაფი და საერო მწერალი მოვალეა, ყველა საყურადღებო ხალხური სიტყვა ან ფორმა გააცნოს სალიტერატურო ენას. თუ ეს სიტყვა და ფორმა შეეფერება ენის ხასიათს, ამით არაფერი დაშავდება...

როგორც სამეცნიერო კვლევებშია აღნიშნული, უმთავრესი მიზეზი ვაჟას შეუცნობლობისა თვით ვაჟას პოეტური ენა იყო... ამიტომ მას ენას უწუნებდნენ და კრიტიკაც ამ „ნაკლზე“ მიუთითებდა. ვაჟამ თავისი შეხედულება და ურყევი პოზიცია კუთხური სამეტყველო ენის გამოყენების თაობაზე არაერთხელ გამოხატა. ვაჟა-ფშაველას ნააზრევში ენის საკითხთან მიმართებით ის აზრი იკვეთება, რომ ერთიან ენობრივ ქსოვილში ძვეს განსაკუთრებული სამყარო, რომელი მოიცავს ერის ისტორიულ მეხსიერებას და იგი კულტურის უდიდესი მონაპოვარია.

დასკვნა

ვაჟა-ფშაველას მხატვრულ-პუბლიცისტური ნააზრევი სიღრმის-ეულად არეკლავს თანადროული ეპოქის იმ სულისკვეთებას, რომელიც ყოველ ეპოქაში მეტ-ნაკლებად აქტუალურია და იძლევა იმედიან შესაძლებლობას, შეიქმნას საღი აზრი ქართული ენის დაცვისა და მისი განვითარების შესახებ. მის ნააზრევში ასახული ტრაგიკული ფონი საანალიზო საკითხის ირგვლივ ამ ეპოქის საქართველოს მტკივნეულ აღქმას იწვევს, მეტად გაფიქრებს მასზე და გიჩენს შესაძლებლობას, მუდამ იქნეს გამოძებნილი გზები ყველა ეპოქაში ამ პრობლემის მოგვარებისათვის.

ვაჟა-ფშაველას მხატვრული აზროვნება გამოირჩევა სალიტერატურო და მთის ენის შესახებ გამოთქმული შეხედულებებით, რაც სხვა მოაზროვნეთაწრეში გარკვეული კამათის საგნადაც კი იქცა... მწერლის შეხედულებები ქართული ენის ბუნებისა და ხასიათის შესახებ განსაკუთრებული და მნიშვნელოვანია. მთის კილოს მეცნიერული საფუძვლებითაც ხსნიდა და ენას წარმოიდგენს ქვეყნის, ერის ერთმთლიანობის საფუძვლად, მისი ეროვნული ღირებულების დამცველად და განმსაზღვრელად.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ასათიანი 2002 – გ. ასათიანი, თხზულებანი, ტ. II. თბილისი, 2002.
- ბარამიძე 1974 – ალ. ბარამიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. IV. გამომც. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1974.
- გელიტაშვილი 2014 – თ. გელიტაშვილი, აკაკი ბაქრაძე – ქართული ლიტერატურის მკვლევარი. სადოქტორო დისერტაცია. თბილისი, 2014.
- ვაჟა-ფშაველა 1961 – ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად, პუბლიცისტური და ეთნოგრაფიული წერილები, ტ. V. გამომც. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1961.
- ვაჟა-ფშაველას ლექსები <https://tagiweb.wordpress.com/vazha-fshavelas-leqsebi/>. დამოწმება: 27.01.2026.
- კოტეტიშვილი 1959 – ვ. კოტეტიშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX ს.). გამომც. „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი, 1959.
- წერეთელი 1988 – აკ. წერეთელი, თხზულებანი, ლექსები, პოემები, დრამები ლექსად, მოთხრობები, პუბლიცისტური წერილები, პირადი წერილები. შეადგინა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ჯენეტო ჭანტურია. თბილისი, 1988.
- ჯორბენაძე 1989 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია. თბილისი, 1989.

References

- Asatiani 2002 – G. Asatiani, Works, Vol. II. Tbilisi, 2002.
- Baramidze 1974 – Al. Baramidze, History of Georgian Literature, Vol. IV. Publ. "Soviet Georgia". Tbilisi, 1974.
- Gelitashvili 2014 – T. Gelitashvili, Akaki Bakradze – Researcher of Georgian Literature. Doctoral Dissertation. Tbilisi, 2014.
- Jorbenadze 1989 – B. Jorbenadze, Georgian Dialectology. Tbilisi, 1989.
- Kotetishvili 1959 – V. Kotetishvili, History of Georgian Literature (19th century). Publishing House "Soviet Georgia". Tbilisi, 1959.
- Poems of Vazha-Pshavela, <https://tagiweb.wordpress.com/vazha-fshavelas-leqsebi/>. Verification: 27 01.2026.
- Tsereteli 1988 – Ak. Tsereteli, Essays, Poems, Poems, Dramas in Verse, Stories. Publicistic Letters, Personal Letters, Compiled, Preface, Notes, Comments and Dictionary Added by Geneto Chanturia. Tbilisi, 1988.
- Vazha-Pshavela 1961 – Vazha-Pshavela, Complete Collection of Works in Five Volumes, Publicistic and Ethnographic Letters, Vol. V. Publ. "Soviet Georgia". Tbilisi, 1961.